

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
İstanbul Ü.Hukuk Fak.
Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Bşk.

Umumiyetle dil, pek erken bir vakitten beri hep derin ilgimi çekmiştir.
Hukuk dilinde bir özel çalışmam ise başlangıç safhasında kalmıştır.

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan'da "Azerbaycan ve Türkiye Hukuk Terimlerinin Karşılaştırılması: Benzerlikler ve Ayrılıklar" (alan dili olarak ilgimi çekeceği tabii idi. Bu ilginin bir sonucu olarak sözlükler de her zaman sahip olduğum kitapların başında gelmiş, bu ilgi ve merak sebebiyle sözlükçülüğe de biraz bulaşmış sayılırım. Geçen yılın sonuna doğru Türk-zade Hafız Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin 1895 yılında hazırladığı bir hukuk sözlüğünü İbrahim Enes Onat ile birlikte yayımlamamız bu yolda atılmış bir adımdır. Daha önce başlamış olduğum Türkiye-Azerbaycan Hukuk Sözlüğü Vedat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 1943-1955) adlı bir yazım da yayınlanmıştır.

İÜ Hukuk Fakültesi bünyesindeki Adalet Meslek Yüksekokulunda da dört yıldan beri "Hukuk Dili" adlı seçmeli bir ders okutuyorum. Bu arada Muallim Naci'nin Hukuk Mektebinde vermiş olduğu Türkçe derslerini de yayına hazırlıyorum. Taşınır belleğim bozulmamış olsaydı bunu çoktan bitirmiş ve yayınlamış olacaktım. Umarım çok gecikmeden tamamlanmayı bekleyen bu işi de neticelendirir ve meraklılarının istifadesine sunarım.

Hukukçu Nesiller Arasındaki Kopukluk

Bu girişi hukuk dilimiz hakkında söz söylemeye hakkım ve yetkim olduğunu belirtmek için yaptım. Bugün hukuk dilimize baktığımızda bazı sorunlarla karşı karşıya kaldığımız açıktır. Bir müddet evvel "whatsapp" guruplarında şöyle bir haber dolaşıyordu: "Hakim karar verdi sanığa 1 yıl ile 3 yıl arası ceza. Böyle ceza olmaz dedik. Kanunda böyle yazıyor demez mi. Yargı gülmece oldu.." ve "Gaziantep bölge adliye mahkemesi karar verdi. Sanık müştekinin anasına küfür etmiş. Küfür ettiği sabit.

Ancak anne öldüğü için suçun işlenemez olduğundan sanığın beraatına karar verilmiş. Bu durumda adaleti için devlete başvurmanın anlamı kalmamıştır." gibi paylaşımlar dolaşıyordu. Bunlar eğer doğruysa ne dil, ne de mantık bilmediğimize hükmetmek gerekecektir. Öyleyse, acilen hem dil, hem de mantık öğrenmek mecburiyetindeyiz.

Mantık şimdilik şöyle dursun, dil üzerine birkaç söz söyleyelim. Nedense hukuk hocaları hukuk terimlerini değiştirmede çok heveskâr davranmışlardır. Geçen yüzyılın başındaki hukuk dilimiz ile bugünkü hukuk dilimizi mukayese ettiğimizde arada dağlar kadar fark olduğunu hayretle görürüz. Bugünkü hukuk hocalarının, öz hocalarını yetiştiren hocaların dilini anlamadıklarını söylersem abartmış olmam. Mesela, Sulhi Dönmezer'in, Ebulula Mardin'in, Sıddık Sami Onar'ın, Recai Galip Okandan'ın eserlerini bugünkü genç "öğretim elemanları" okuyup anlayamazlar. O halde, Nasreddin Hocamızla ilgili meseli hatırlamanın tam zamanıdır: Hani Hoca bindiği dalı keser ya! Bizim hukuk hocalarının yaptığı da budur. Kendilerini okunamaz kılmaktadırlar.

Her gelen nesil, hukuk dilini durmaksızın "yenileştirdiği" için halef-selef hukukçuların ortak bir hukuk dili olamamıştır. Böylece vardığımız yer neresi midir? Temyiz kudreti veya gücü "ayırt etme gücü", buluş "ergenlik", rüşd "erginlik" olmuştur. Müşahedelerimize göre talebelerimiz "ergin", "erginlik"; "ergen", "ergenlik" terimlerini karıştırarak birbirini yerine kullanıyorlar.

“Ayırt etme gücü”ne gelince temyiz kudreti veya temyiz gücü gibi asırlardır kullanılan bir terimi tahtından etmiş, dilimizde de kekre bir tat bırakmıştır.

Gelişmiş toplumlar dilde kullanılan kelimelerin sıklık ölçüsünü tespit edip öğrenimde onları kullanmaya üstünlük verirken biz, bin yılların yerleştirdiği kelimeleri atıp ya yeni kelimeler icat ediyor yahut da hiç bilinmeyen kelimeleri bilinir kılmaya gayret ediyoruz. İhtiyaç olduğunda bu yollara da gidilebilir, hatta gidilmelidir de... Ama ihtiyaç yokken, bu yollara sapıp nesiller arasındaki bağı koparmak doğru olmadığı gibi, eğitsel amaçlara da hizmet etmez fikrindeyiz. Üstelik bu hususta muhafazakârı da muhafazakâr olmayana da aynı türküyü söylemekte bir beis görmüyor! Neticede, kültür ve hukuk kültürü aktarması gerçekleşmemektedir. Bir neslin hukukçularıyla önceki veya sonraki neslin hukukçuları bambaşka bir hukuk diliyle konuşup yazıyor olmuşlardır ve böyle giderse olmaya devam edeceklerdir. Bu tespit sadece hukukçulara has sayılmamalı; toplumun bütün katmanlarını kapsadığı bilinmelidir; biz tarihimiz boyunca çeşitli sebeplerle, tabaka tabaka dil çevrelerine rastlıyoruz.

Hukuk kültürünün aktarılmasındaki eksiklik yahut kopukluk yanı sıra hukuk dilinin sağlayacağı güvenlik, istikrar, açıklık, belirlilik, kesinlik de kaybolmaktadır.

Böylece hukukçular arasındaki iletişim zedelenmekte, adaletin tecellisi tehlikeye düşmektedir. Oysa 1930'lara kadarki hukuk dilimiz bin yıllık bir birikimin sonucu olarak zengin, belirli, açık, genellikle fıkıh (İslam hukuku) terimleriyle oluşmuş ve bu sebeple de din dili olan Arapçadan kaynaklanmış bir dildi. Batı dilleri için Latince ne ise yani hangi işlevi görmüşse Müslüman milletler için de Arapça o idi. Dolayısıyla, bunu bir “sorun” olarak algılamamak gerekiyordu. Sözünü ettiğimiz o bin yıllık dile Tanzimat'tan sonra Fransızca veya diğer Batı dillerinden pek az kelime girmişti.

Avrupa'dan kanunlar, müesseseler alınırken birçok yeni hukuk kavramının karşılığı bulunmuş ve öylece hukuk dünyasına buyur edilmişti.

Bunlara bir çırpıda bir dizi örnek verilebilir: “bütçe: “muvazene (kanunu)”, noter: önce “mukâvelât muharriri” (sözleşme yazıcısı), sonra kâtibiadl, procureurgénéral: müddeiumumi (savcı), avukat: muhami olmuştu. Bunların tümü de isabetli ve doğru karşılıklardı ve çağrışımları da derindi. Bunlar gibi, o zamana kadar düzenli bir kanunyolu olmadığı için terimleri de doğmamış olan Mahkeme-i Temyiz: Temyiz Mahkemesi (Yargıtay), Şura-yı Devlet: Devlet Şurası (Danıştay), Divan-ı Muhasebat: Muhasebat Divanı (Sayıştay) yapılmıştı. Bu arada kanun yasa, beraat aklanma, zabıt tutanak gibi eski kelimelerin yerine yenileri konulmuş ama dilde bir zenginlik sağlanamadığı gibi yukarıda belirttiğimiz kültürel ve hukuki devamlılık kopmuş ve işaret edilen diğer mahzurlar ortaya çıkmıştır.

Factoring (Faktoring) ve Overbooking mi? Faktörleme ve Artık Satış mı?

Yeni kelime yapmanın bütünüyle yanlış olduğu söylenemez. Avrupa dillerinden yenice dile giren kelimelerin karşılıklarının bulunması birçok açıdan savunulabilir. Burada bu soy kelimelere bir-iki örnek vermek isterim. Mesela “Factoring” ve havayolu taşımacılığında kullanılmakta olan “overbooking” gibi terimleri dilimizde ifade etmeyi araştırmamız uygun olur.

Kanaatımca “Factoring” “faktörleme” (veya etkenleme), “overbooking” “artık satış” olarak karşılanabilir. “Factoring” karşılığı “faktörleme” hem kolay yazılıp söylenen hem de manayı taşıyan bir terimdir.

“Overbooking” karşılığı için önerdiğim “artık satış” terimindeki artık, “artık değer”, “artık emek”, “artık göl”, “artık gün”, “artık yıl” birleşik kelimelerinde de benzer işlevi görmektedir ve terimin anlamını da tamamen karşılamaktadır.

İzaha Muhtaç Bazı Hukuk Terimleri

Bu arada kültürel devamlılığın kırılması yüzünden bazı eski hukuk terimleri bugün anlaşılılmakta veya yanlış anlaşılmakta ve kullanılabilir. Bunlardan dikkatimizi çeken birkaçı hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Mürettep aza veya **aza-yı mürettebe**: Hukuk dilimizin “eskitilmesi” sebebiyle “mürettep aza” gibi bazı terimleri anlamlandırmada çetinlik çekiyoruz. Sözlük anlamı “tertip edilmiş, dizilmiş, sıralanmış üyeler” demek olan “mürettep aza”nın terim anlamı ise “üye tamsayısı, toplam üye”dir.

Bu terim, en az 1877’den beri, (1 Mayıs 1293 /13 Mayıs 1877 tarihli Heyet-i Mebusan Nizamname-i Dâhilisinin 7. maddesi ve 8 Eylül 1293 / 20 Eylül 1877 tarihli Heyet-i Âyan Nizamname-i Dâhilisinin 40. maddesi) aded-i müretteb (adedimürettep), a’zâaded-i mürettebi, a’zâ-i mürettebe (azayimürettebe), mürettep aza adedi, gibi çeşitleriyle hukuk dilimizde kullanılmaktadır.

Muvakkat kanun veya **kanun-ı muvakkat**: Muvakkat kanun (kanûn-ı muvakkat) meclis tatilindeyken anayasanın yürütmeye verdiği yetkiye göre çıkarılan kanun, bir nevi kanun hükmünde kararnamedir.

Bugün “geçici kanun” diye tercüme edildiği görülmekte, bu ise yanıltıcı olmaktadır. Bu tercümeden sanki usulüne uygun olarak yapılmış, ancak belirli bir süre yürürlükte kalacak kanun anlaşılabilir. Oysa kanun-ı muvakkat 1982 AY.nın 91. maddesinde düzenlenen “Kanun Hükmünde Kararname”nin Osmanlıcası’dır ve bu kurum, ilk kez, 1876 Kanun-ı Esasisinin 36. maddesinde “Meclis-i Umumi mün’akit olmadığı zamanlarda devleti bir muhataradan veya emniyet-i umumiyeyi halelden vikaye için bir zaruret-i mübremeye zuhur ettiği ve bu babdavaz’ınalüzûm görünecek kanunun müzakeresi için meclisin celb ve cem’ine vakit müsait olmadığı halde Kanun-ı Esasi ahkâmına mugayir olmamak üzere

Heyet-i Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyet-i Mebusanın içtimayla verilecek karara kadar bâ-irade-i seniye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetinde olup ilk ictimada Heyet-i Mebusana tebliğ edilmek lazımdır.” (5 Şaban 1327 8 Ağustos 1325 / 21 Ağustos 1909 tarihli değişik madde) şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye uygun olarak yürürlüğe konulan kanunlara “kanun-ı muvakkat” denilmiştir.

Mütekavvim mal veya **mal-i mütekavvim**: Bir fıkıh terimi olarak dinen mal itibar edilen nesnedir. Dolayısıyla alım satıma ve hukuki işlemlere konu olabilir. “Mal” olup da “mütekavvim” olmayan mallar ise dinen ve hukuken mal itibar edilmeyen nesnelere ve hukuki işlemlere konu edilemedikleri gibi haksız fiile karşı da himaye görmezler. Mesela domuz, şarap vs. gibi İslam dininin ve hukukunun mal saymadığı nesnelere mütekavvim olmayan mallardır ve dinen ve hukuken değerli sayılmaz ve hukuki işlemlere konu edilemezler.

Dinen ve hukuken kullanılması, alınıp satılması, bağışlanması mübah olan, serbest olan mallar ise “mütekavvimmal”dırlar. Bu hükümler müslümanlar bakımındandır, gayrimüslimler için söz konusu mallar mütekavvim mal sayılırlar. Arapçadan gelen kelimenin sözlük manası “kıvam ve karar ve kuvvet bulan” (Lügat-ı Remzi, c. 2, 369) ve “tekavvum eden, eğri iken, bozuk iken düzelen: mal-i mütekavvim” (Resimli Kamus-ı Osmanî, 993) demektir.

Kaldı ki Osmanlı Medeni Kanunu mesabesindeki **Mecelle**’de 127. maddesinde onu düzenlemiştir: “Mal-ı mütekavvim, iki manaya istimal olunur. Biri intifaı (yararlanması) mübah olan şeydir. Diğeri mal-ı muhrez demektir.

Mesela denizde iken balık gayri mütekavvim olup ıstıyad (avlama) ile ihraz olundukda (kazanıldığında) mal-ı mütekavvim olur.”

Mamafih, bu terim bir YARGITAY Hukuk Genel Kurulu (2007/18-293 E.N, 2007/310 K.N.) kararında nasılsa “dayanıklı mal” (“Vakfın konusunun, mütekavvim (dayanıklı) olması gerekir.”) olarak yanlış bir biçimde ifade edilmiş ve galiba buradan bazı internet sitelerindeki yazılara da girmiştir.

Burada kastedilen, vakfedilecek malın “te’bid” niteliğini haiz olması, başka deyişle “ebediyen/ilelebet” yaşayacak nitelikte olmasının aranmasıdır.

Arazi-i metruke veya **metruk arazi**: Yakınlarda okuduğum Ferhat Berber’in “19. Yüzyılda KafkasyadanAnadoluya Yapılan Göçler”, Karadeniz Araştırmaları (KARAM), 2011, S 31, s. 23) bir yazısında “Muhacirlerin bir an evvel üretici duruma geçirilmeleri için farklı durumları olan araziler kullanılabilir. Muhacir iskânı için ayrılan topraklar; “arazi-i hâlî” (boş arazi), “metruk” (terkedilmiş) arazi, “mirî” (hazine) arazi veya “evkaf-ı hümayun” (saraya ait vakıflar)a bağlı çiftlikler şeklinde örneklenebilir.” Denilmektedir.

Buradaki metruk kelimesin “sözlük anlamı” terk edilmiş olmasına rağmen “terim anlamı” başkadır. 1274 / 1858 tarihli Kanunname-i Arazi 5. maddesinde ve daha sonra yürürlüğe giren Mecelle’nin 1271. maddesinde “arazi-i metruke” düzenlenmiştir.

Mecelle’nin ilgili düzenlemesi şöyledir: “Umranakarip (“yerleşim yerlerine yakın”) olan yerler ahaliye mer'a ve harman yeri ve muhtatab (baltalık) olmak üzere terk olunur. Ve bu yerlere arazi-i metruke denilir.” Bu tür araziler, bugünkü idare hukukumuzda “kamusal mal” öbeğinin dört türünden biri olan “köy orta malları: otlak, yaylak, kışlak, baltalık vb.” (Lütfi Duran, “Kamusal malların ölçütü”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C.5, S.1-3, 1984, s. 43-44) oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi, arazi-i metrukenin manası terk edilmiş toprak değil, orta malı demekmiş!

Sanırım bu açıklamalar ve örnekler maksadımızı ifadeye yeterli olmuştur.

Umarım bundan sonra bu mesele yani hukuki terimler meselesi layık olduğu ciddiyetle ele alınır ve kültürel ve hukuki devamlılığın önemi kavranarak asırlardır bin bir emekle inşa edilmiş hukuk dili binası daha fazla tahrip edilmez.